

De timmerman

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Jesaja 7, 1-16

Schriftlezing Psalm 130 (gezongen, vertaling Ida Gerhart en Marie van der Zeyde)

Schriftlezing Evangelie: Matteüs 1, 18-25

Inleiding

Jozef is in het evangelie een figuur op de achtergrond. Dat is begrijpelijk, immers als Jezus de Zoon van God genoemd gaat worden, dan kan zijn aardse vader toch niet echt belangrijk zijn. En toch is deze Jozef, zo staat er, 'een rechtvaardige', die zich ontfermt. Hij wil Maria niet te schande maken, in het verborgene van haar scheiden en haar zwangerschap zo lang mogelijk stil houden. Het mooiste is dat God hem dromen geeft, zoals eens aan zijn grote bijbelse naamgenoot, die Israël redde van de hongerdood.

Thema: De timmerman

Gemeente van Christus, een van de eerste bezwaren van moslims tegen het christendom is dat Jezus Zoon van God genoemd wordt. Dat vinden zij geen aanbeveling. In hun oren klinkt het als in de oude Griekse mythen, waar oppergod Zeus, heel ondeugend eigenlijk, menig kind verwekt bij aardse vrouwen. En leg dan maar eens uit dat de evangelist dat niet bedoelt... en als je de aandacht dan nog hebt, wat de evangelist dan wel bedoelt wanneer Jezus Zoon van God wordt genoemd. 'Zoon' in het Hebreeuws kan ook betekenen 'onlosmakelijk behoren bij'.¹ Maar of je daar nu mensen mee geruststelt?

Hoe dan ook. Als het om de verwekking van Jezus gaat, staat Jozef ernaast. Dat is duidelijk. In de middeleeuwen werd hij vaak voorgesteld als een wat oudere sullige man, die zich ontfermt over de prille Maria, niet echt haar gelijkwaardige vitale minnaar. Ook George de la Tour (1593-1652), de schilder van de afbeelding op de liturgie, is daar nog door beïnvloed. Hij schildert een oudere man, maar wel één die ertoe doet. Wij zien hem slapend, zijn gezicht beschenen door een mysterieus licht. Dat is hetzelfde licht dat ook het engelengezicht beschijnt (een engel als een meisje). Voor ons blijft de lichtbron verborgen, maar Jozef schouwt hem in de droom, een prachtig mystiek beeld. Hij kijkt naar zichzelf als naast Maria bij een verborgen licht.

Voordat we kunnen verstaan wat er wordt bedoeld is het, denk ik, belangrijk dat we begrijpen wat we lezen. Het type tekst waarom het gaat in Matteüs 1 en 2 is te vergelijken met een *ouverture* bij de aanvang van een concert. Die tekst is anders opgebouwd dan de meeste

andere hoofdstukken in het evangelie. Bij die andere bijbelgedeelten gaat het vaak om een woord van Jezus, een *logion* waaromheen de evangelist een gebeurtenis als een verhaal heeft opgebouwd. De kern daarvan kan heel goed historisch zijn. Daar bedoel ik mee: Echt gebeurd. De gekozen weergave is verkondigend. De schrijver heeft daarmee een boodschap aan zijn lezers. Dat is een boodschap waarvan de evangelist gelooft dat het de betekenis de actualiteit betreft, met andere woorden een up-to-date vertolking van het Jezuswoord. En ieder later commentaar, iedere overdenking of preek, die daarna nog komt, en dat zijn er in het geval van de evangelietekst miljoenen, probeert die actualisatie opnieuw te voltrekken. Dit is de basis voor gemeentevorming, pastoraat, diaconaat en de eredienst. In de *Messiah* van G.F. Händel klinkt het 'Great was the company of the preachers'. Eigenlijk staat daar een vrouwelijk woord voor predikers. In de NBG-vertaling uit 1951:

...de *boodschapsters* van goede tijding waren een grote schare.²

En in de NBV uit 2004:

...een menigte *vrouwen* zei het voort.³

Vandaag mogen we dit, denk ik *inclusief* vertalen, als de uitdaging tot het creatief verkondigen van de liefde van God, en betrekken op vrouwen en mannen, op u en op mij.

Dat verkondigingsdoel geldt ook voor de ouverture van het evangelie. Maar hier kan het niet om gaan om letterlijk waar gebeurd. Matteüs begint zijn evangelie met een gestileerde stamboom als een scheppingsverhaal. De generaties worden opgesomd in namen. Het is de stamboom van de mensenzoon Jezus Christus, die ook Gods Zoon wordt genoemd. Die bijzondere lijst namen is als één groot archief van ontmoetingen van God en mensen. Die begint bij Abraham en die eindigt bij ene Jozef. Aan al die namen zijn voor wie het wil zien wonderen verbonden. Maar het grootste wonder is dan natuurlijk dat het niet deze laatste naam, deze Jozef is, die Jezus verwekt. Nee, er staat:

Jakob verwekte Jozef, de man van Maria.
Bij haar werd Jezus verwekt, die Christus
genoemd wordt.⁴

En over deze Jozef, die verre nazaat van Abraham, de rechtvaardige hebben wij vandaag gelezen. De evangelist wil ons uitleggen hoe dat zit, die rare formulering, dat niet de man, niet Jozef, de vader is, terwijl hij wel de persoon is op wie de genealogie is uitgelopen. Een mensenvrouw is de moeder. Het vaderschap van God daarbij betreft geen letterlijk vaderschap zoals dat een aardse vader zou overkomen, maar een hemels vaderschap van onlosmakelijke verbondenheid om Gods liefde voor mensen zichtbaar te maken. Wat we hebben gelezen is dus een theologische voetnoot bij een vreemde stamboom.⁵

Voordat Matteüs ons verder vertelt over Jozef, geeft de schrijver ons eerst voorkennis die zijn hoofdpersoon in dit gedeelte zelf niet heeft. Matteüs vertelt ons, de lezers, dat Maria zwanger is vanwege de heilige Geest. Niet dat een god, zoals dat in de mythen van de oude Grieken gaat, gemeenschap heeft gehad met een sterfelijke vrouw. En toch, hecht Matteüs eraan de man buitenspel te zetten, alsof er opnieuw een onvruchtbaarheid van Godswege moest worden overwonnen, zoals in de oude bijbelverhalen. Dit soort subtiele theologie is niet besteed aan Jozef, op het moment dat hij ontdekt dat de vrouw die aan hem is uitgehuwelijkt, zwanger is. Haar zwangerschap is een schok en timmerman Jozef reageert heel menselijk en is niet blij. Dit kind moet van een ander zijn. Volgens de Joodse wet was overspel een ernstige zaak en had Jozef het recht om Maria openlijk aan de schandpaal te nagelen en kon hij haar zelfs laten stenigen.⁶ Maar Jozef is geen hardvochtig mens. Niet zijn eigen reputatie staat centraal voor deze rechtvaardige.⁷ Een geheime scheiding is naar rabbijnse regels niet mogelijk. Op den duur zou ongetwijfeld door buitenstaanders Maria zijn beschuldigd van overspel, ook al is Jozef van plan in stilte uiteen te gaan.

Er moet een engel aan te pas komen om dit allemaal te voorkomen. Maar die engel komt! Deze timmerman droomt immers als een vorst. Hij ontvangt inzichten die niet zomaar voortkomen uit de aardse werkelijkheid en de manier waarop het er hier doorgaans aan toegaat. U begrijpt, dit verhaal staat in een bijzonder perspectief en wil een licht werpen op alles wat gaat komen. Als Jozef bereid is Jezus als zijn eigen kind te erkennen, is dat volgens de Joodse wet. Die wet schreef voor dat het aan de vader was het laatste woord te spreken over het al dan niet erkennen van een kind.⁸ Die regels gaan nu functioneren als een adoptie en een daad van bescherming.

De evangelist is met zijn gedachten bij de Jozef uit het boek Genesis, de zoon van aartsvader Jakob, die ook zo

krachtig kon dromen en zo op zijn plaats in Egypte kwam waar hij zijn volk van de hongerdood kon redden. Maar de man van Maria, de timmerman uit Nazareth, heet óók Jozef en hij is óók een zoon van een Jakob en net als zijn grote naamgenoot, droomt hij dus en door de engel in zijn dromen geleid zal hij kunnen optreden en Maria en Jezus beschermen in opdracht van God. Ook deze *heilige familie* zal zodoende in Egypte terecht komen en daarvandaan door God worden geroepen als een nieuw klein volkje van God.⁹ Dat is geen toeval. Het hele verhaal zit als een knap gecomponeerd, goed doortimmerd huis in elkaar. Dat is het bijbels componeren van verkondiging. De evangelist is zelf een timmerman. Matteüs hoort de volwassen Jezus het handwerk van de evangelist beschrijven, als hij tot zijn leerlingen zegt:

‘Zo lijkt iedere schriftgeleerde die leerling in het koninkrijk van de hemel is geworden op een huismeester die uit zijn voorraadkamer nieuwe en oude dingen tevoorschijn haalt.’¹⁰

Dat gaat over het werk van de evangelist, dat wil zeggen Matteüs zelf. Matteüs lééft met het Oude Testament als een actuele schatkamer vol verklarende beelden. Hij denkt aan Mozes die wordt gered uit de handen van een wrede farao, gered om te redden en weet dat de naam Jezus ‘God redt’ betekent. Hij denkt aan de onvruchtbare vrouwen, die tóch een kind kregen: Sara, de moeder van Izaäk; de moeder van Simson; Hanna, de moeder van Samuël.

Dat deze Jozef timmerman is, sommige denken daarbij aan stoelen en tafels, anderen aan het bouwen van huizen, staat niet nog helemaal niet in dit eerste hoofdstuk van Matteüs te lezen. Pas een heel eind verderop in het evangelie krijgen we dit te horen, als de mensen van Nazareth zich niet kunnen voorstellen dat een zoon van een timmerman zo wijs kan zijn:

‘Hoe komt hij aan die wijsheid en hoe kan hij die wonderen doen?
Hij is toch de zoon van de timmerman?
Maria is toch zijn moeder, en Jakobus en Josef en Simon en Judas, dat zijn toch zijn broers? En wonen zijn zusters niet allemaal bij ons? Waar heeft hij dat alles vandaan?’¹¹

Het is in het Marcusevangelie dat Jezus zelf ‘timmerman’ wordt genoemd.¹² Eigenlijk worden wij allemaal uitgenodigd timmerlieden te worden. Mag ik het zo zeggen. Kale feiten hebben geen betekenis. Wij worden uitgedaagd betekenis te geven en zodoende te verkondigen, niet als mensen die alleen maar kunnen ‘zenden’. Verkondigen kan pas als je óók luistert, als je

weet tegen wie je spreekt, als je bereid bent je te verbinden in een gedeeld wel en wee. Aan ons allemaal staat instrumentarium ter beschikking. Dat is onze geestelijke gereedschapskist. Misschien ben je niet met ieder gereedschap even vaardig. De een werkt liever met de hamer. De ander pakt meteen de boor. Misschien zijn er mensen onder ons met overvolle zware kisten, vol gestouwd met materiaal waar je niets mee kunt. Wij krijgen in onze opvoeding van alles mee. Het gaat daarbij niet alleen over woorden die te maken hebben met het geloof. Het kan ook gaan over levensstijl en levenswijsheden in de brede zin van het woord. Het is de uitdaging daarmee creatief om te gaan. Ik denk ook dat het mogelijk is zelf nieuwe gereedschappen tijdens je leven te ontwikkelen, zodat je jezelf verder kunt toerusten het leven aan te kunnen en mooier te maken. Laten ook wij ervoor open staan ons te laten inspireren in dromen. Misschien zendt ook op bepaalde momenten ook tot ons wel een engel die ons aanspreekt in onze slaap: 'God geeft het zijn beminden in de slaap.'¹³

De evangelist Matteüs wil ons laten zien wie Jezus is en hoe hij dat is. Er is één indringende onderbreking van zijn verhaal waarin dat nadrukkelijk wordt onderstreept. Dat is het beroemde citaat uit Jesaja:

'De maagd zal zwanger zijn en een zoon baren,
en men zal hem de naam Immanuël geven,'
wat in onze taal betekent 'God met ons'.¹⁴

Deze verwijzing naar de profeet Jesaja is uniek voor Matteüs. Hij is de enige die deze woorden van de oude profeet, die leefde aan het eind van de 8^e eeuw v.Chr. gebruikt om de betekenis van Jezus uit te leggen. Eeuwenlang hebben zowel christenen als Joden Oudtestamentische teksten gelezen als *voorspellingen*, wat betreft christenen in het bijzonder in het Nieuwe Testament, heel speciaal als het betrekking had op Jezus. Jesaja 7,14 is een van de meest klassieke plaatsen waarbij dit is gebeurd. Tegenwoordig zijn er weinig serieuze bijbeluitleggers die dit nog zo doen, alsof je zou kunnen zeggen dat er in de 8^e eeuw iemand was die wist dat Jezus als messias geboren zou worden. Verreweg de meeste uitleggers nemen de tekst van Jesaja in de eerste plaats serieus als betrekking hebbend op een concrete situatie in het verre verleden van zijn eigen tijd. Achaz, de koning van Juda (735-715 v.Chr.), destijds residerend te Jeruzalem, was doodsbang voor een bedreigend bondgenootschap tussen zijn beide rivalen, de vorsten van Aram en

Ephraïm, dat zijn Damascus en Samaria. In die situatie geeft God hem een teken. In de Nieuwe Bijbel Vertaling van 2004, luidt de vertaling van Jesaja 7,14:

Daarom zal de Heer zelf u een teken geven:
de jonge vrouw is zwanger, zij zal spoedig
een zoon baren
en hem Immanuël noemen.

Ooit is er aan het hof te Jeruzalem werkelijk een prinsje geboren in het Huis van David, waarop de vorst zijn hoop mocht richten. Mogelijk werd de geboorte van Hizkia bedoeld.¹⁵ Dan gaat het om Godsvertrouwen, in alle kwetsbaarheid. Immers, het teken is het pasgeboren kind. Het 'God met ons', Immanuël, is een benoeming van het geheim in de openbaring.

De betekenis van de Jesajatekst is niet dat zijn moeder een maagd zou zijn. Het gaat in het Hebreeuws over een *alma*, een jonge vrouw. Het is niet Jesaja, maar Matteüs, voor wie deze tekst nu een diepe betekenis krijgt als het gaat om Jezus. Hij tilt het teken van Emmanuel op een hoger niveau. Het gaat hem niet om een kind daar en toen. Maar 'God met ons' hier en nu en telkens weer, overal waar mensen doodsbang kunnen zijn om de geschiedenis die hen aanvliegt. Aan het eind van zijn evangelie hoort de evangelist Jezus Christus zeggen:

'...ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voltooiing van deze wereld.'¹⁶

Timmerman Jezus was op aarde de zoon van een timmerman. Maar Matteüs leert ons om in deze Jezus de Zoon van God te zien, die ook de Zoon van David en Zoon des mensen werd genoemd.¹⁷ Door deze Jezus Messias komen wij allemaal de betekenis van ons eigen kind van God zijn op het spoor, ook in deze tijd.

Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie van hier gaat, weet, het Kerstfeest is nabij, dat is symbolisch. Gods genade is altijd dichtbij, zelfs in de zwartste nacht. Weet waar je thuishoort: Niet in het duistere paleis van Herodes, maar wel in de stal waar Christus allen verlicht.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
met jullie allen.

Noten

¹Zoon is in het Hebreeuws 'ben', meervoud 'beni'. De Beni Israel, zijn de 'kinderen Israels' c.q. de Israëlieten.

²Psalm 68,12b. NBG 1951.

³Psalm 68,12b. NBV 2004.

⁴Matteüs 1,16.

⁵Brown, R., *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, New York/London 1993, 122-164.

⁶Ook al gebeurde dit in de tijd van Jezus waarschijnlijk nauwelijks meer en zullen de Romeinen het waarschijnlijk niet hebben toegelaten. Vgl. echter het lot van Stefanus, Handelingen 7,58.

⁷Hebreeuws: *tsaddik*; Grieks: *dikaïos*, sleutelwoorden in de Joodse vroomheid.

⁸Cf. Mishna Baba Bathra 8,6.

⁹Matteüs 2,15 en Hosea 1,11.

¹⁰Matteüs 13,52.

¹¹Matteüs 13, 54b-56: Jezus wordt de zoon van een 'tekton', genoemd, maar is dat een meubelmaker? De meeste tegenwoordige vertalers denken eerder aan een bouwer van huizen.

¹²Marcus 6,3.

¹³Huib Oosterhuis. Liedboek 1973, Gezang 487 vers 3, regel 1.

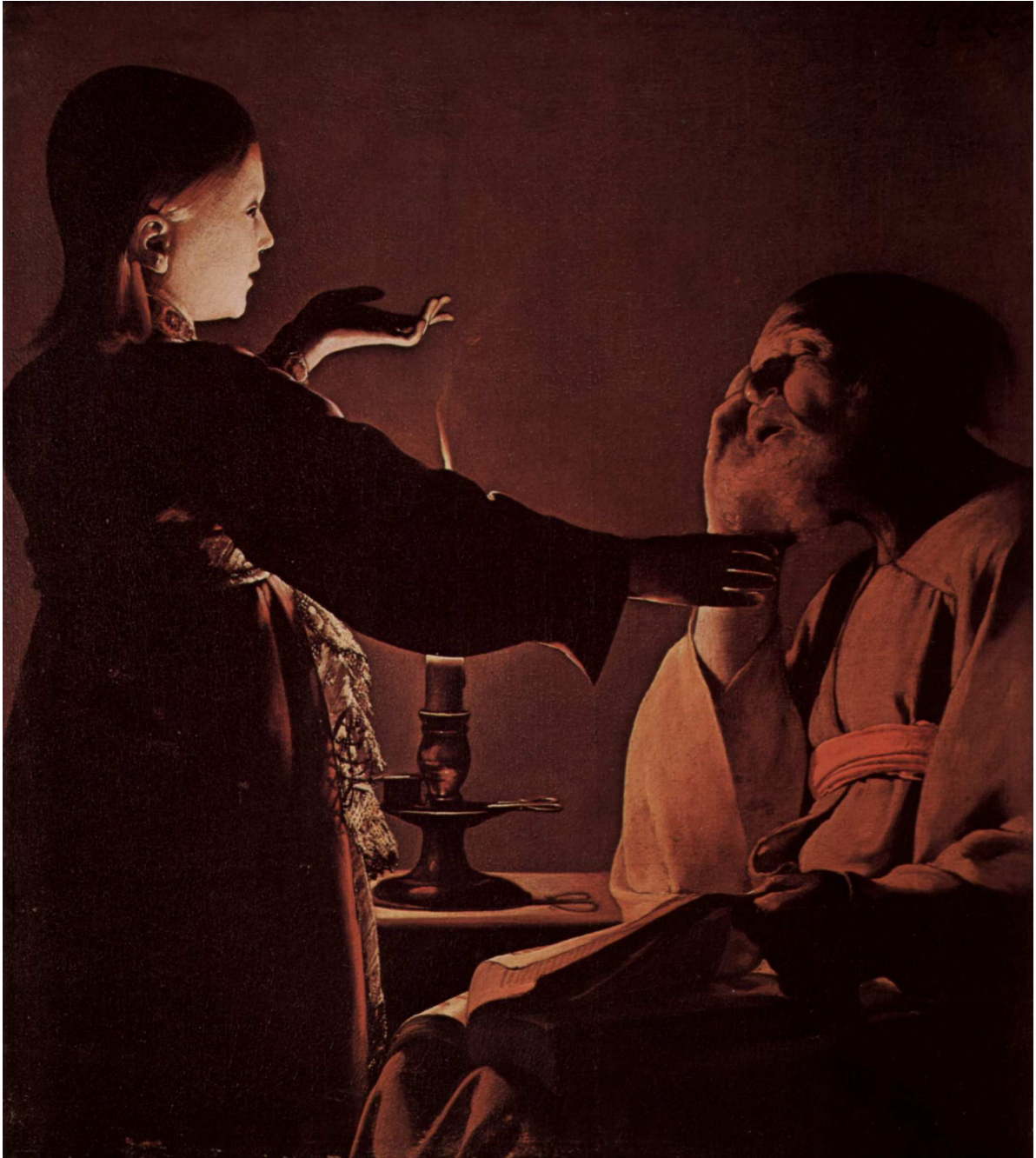
¹⁴Matteüs 1,23; Jesaja 7,14.

¹⁵Vgl. Linden, N. ter, *Het verhaal gaat...*, 2, *Het verhaal van Marcus en het verhaal van Matteüs*, Amsterdam 1998, 182.

¹⁶Matteüs 28,20b.

¹⁷2 Samuël 7, 8-17. De Nathansbelofte gaat in vervulling. Psalm 2,7 zingt van de koning als Gods Zoon.

Figuur 1: Jozef wordt bezocht door de engel, olie op doek, George de la Tour, ca. 1642, Musée d'arts de Nantes